

1933 **80** 2013

HSB UPPSALA 80 ÅR

BYGG OM OCH BYGG RÄTT

För många är den klassiska HSB-skylden sinnebilden för framväxten av det moderna folkhemmet. Tvättstuga och egen gård. Slutet på lort-Sverige. Ett stadigt tidsdokument från 1920-talet och framåt som du hittar i så gott som alla svenska städer.

Runt om i Uppsala län har HSB Uppsala producerat närmare 11 600 bostäder, framförallt med bostadsrätt men även med hyres- och äganderätt. Frågan är vad det betytt för Uppsalaregionens utveckling. Förmodligen en hel del, och faktum är att samlingen HSB-projekt innehåller både anrika byggnader av Gunnar Leche och den banbrytande uppräckningen av betydligt mer utskällda parkeringshuset Grimhild.

I den här årsboken har vi valt att belysa HSBs betydelse också inom mer oväntade områden. Som bostadsbolag har HSB redan sin givna plats i historien. Trygg och kompetent, ibland rent av beskylld för att vara tråkig. Om än alltid med fokus på bra bostäder och god ekonomi.

Men det finns så mycket mer.

Vad många inte känner till är HSBs betydelse som innovatör. Berömd är den gemensamma tvättstugan, men att även sopnedkastet och lekplatsen är HSB-skapelser är det färre som vet. I dag handlar utvecklingen lika mycket om att hitta energieffektiva lösningar som att öka miljömedvetenheten och möta den allt större efterfrågan på bostäder till rimliga priser.

Framåt då? Förmodligen ökar den sociala omsorgstanken. Frågan om ensamhetsproblematiken i en värld där allt fler äldre vill bo kvar i sina hem, eller där barn och ungdomar har särskilda behov, kräver svar. Samtidigt som regeringen diskuterar som bäst hur svenskarna ska fås att låna mindre och spara mer. Som gjort för att uppmärksamma HSBs anrika bospartradition.

Kanske kommer den här boken att förändra din bild av HSB Uppsala. Kanske blir du inte ett dugg förvånad. Så stig in och läs. Det här är en ny sida av HSB.

FULA HUS OCH FINA

En av de mest kända är arkitekten Le Corbusier men lokalt hyllar vi Gunnar Leche. Runt om i Uppsalaregionen reser sig HSBs fastigheter som starka tidsdokument. Och föreningar, där boendet med tiden utvecklats till långt mer än bara förvaltning.

Det är sant att HSB Uppsala aldrig byggt något Turning Torso. Men HSB Uppsala har inte haft strategin att sticka ut. Målet har varit att fånga samtiden och anpassa sig till omgivningen, med stilrent formspråk och några av Sveriges främsta arkitekter.

Det betyder inte att HSB varit en doldis, tvärtom.

Det första huset blev en vågbrytare. När fastigheten invigdes med en utställning 1934 kom över 10 000 människor. HSB-huset på Salagatan döptes till Ettan och var unikt med balkonger och badrum åt alla. En modern dröm med egen gård där barnen fick nytt spelrum.

Sedan dess har HSB Uppsala uppfört närmare 12 000 bostäder. Fastigheterna har fått namn som Örtedalen, Basarbo, Fyrisvallen och Myggan. Hus har uppförts i Enköping, Håbo, Tierp, Älvkarleby och Östhammar. Funkis och jugenddetaljer har avlöst varandra och ett expresstågslignande miljonprogram som framför allt kom till uttryck i föreningen Gräslöken i Uppsala. Mellan 1970 och 1972 uppfördes 77 tvåvåningshus i området, för över 2 000 invånare. Gräs-

löken blev mer eller mindre en egen stad, helt i linje med dåtidens behov.

Trots den smått ofattbara mängden har HSBs hus sällan väckt rabalder. Med några få undantag.

När kvarteret Hästen ersatte den tidigare trähusbebyggelsen längs Kungsängsgatan och Vretgränd på 1940-talet delades Uppsalaborna i två läger. Motståndarsidan rasade över moderniseringen, och vad de ansåg vara ett brutalt grepp på traditionen och de pittoreska trähusen. Anhängarna gillade det modernistisk-brutalistiska huset, ritat av Bengt Ekman och Arne Rudberger helt i Le Corbusiers anda. I själva verket var arbetet ett utslag för tidens ideal. För många var de förfallna kvarteren förknippade med slum och fattigdom. En symbol för det tidigare klassamhället som ingen skulle sakna.

Betydligt mer lyhört för den tidigare bebyggelsen var kvarterat Rådhuset i Östhammar, som likafullt ledde till våldsam debatt när detaljplanen spikades på 1980-talet. Projektet ifrågasattes. UNT skrev om "Mordet på Östhammar" och insändarsidorna fylldes av upprörda

Hellmanska huset på Östra Ågatan, Vershuset, byggdes 1863 och är en av HSBs hyresfastigheter. Här anordnades litterära soaréer av Carl Rupert Nyblom och Daniel Klockhoff på 1870-talet.

FRÅN SOPFÖRVARING TILL ROFYLLD OAS

För hundra år sedan var gården en plats för sopor och bråte. I dag ser forskarna tydliga samband mellan förekomsten av gröna områden och psykiskt välbefinnande. Odlingsbara ytor i stan har blivit kult.

Grasmattan välver sig mellan vida växtytor och fantasifulla trädgårdsrum. Brokbladig lönn och tjocka ruggar av gräs kivas med eldröd benved och blå malva. Krusbär, vinbär och stråk av smultronplantor ett par armlängder från lekplatsen, där rutschkanan fått sällskap av en klätterställning för de större barnen.

Det låter som en lantlig idyll men är Pedalen, föreningen som 2011 tog beslutet att skapa en riktig trädgård. Området har sammanlagt 156 lägenheter, barn i olika åldrar och en hel del före detta villaägare. Samt den pensionerade trädgårdsmästaren Lars Håvelson, som när han flyttade in föreslog att gården skulle göras mer spännande.

– Eftersom fastigheterna är så fina ville jag ha en gård som speglar husen och får allt att hänga ihop. Tidigare var det för enhetligt. Vegetationen skapar liv och gör att man blir glad när man kommer hem, förklarar han.

Förslaget togs emot med öppna armar och föreningen bildade en trädgårdsgrupp som tog fram budget och fick mandat att anlita trädgårdsarkitekt och -anläggare.

Sedan dess har planteringarna vuxit fram och gården gått från stor och

neutral gräsmatta till trädgårdsälskarens dröm. Aroniahäckar, böljande oaser, växter i skiftande höjd och färg. Ytor med olikfärgade stenplattor, grillplats med bord, och en nedgång mot grasmattan som förlängts med sluttande gång för den som har rullator eller svårt att gå.

Projektet har stärkt gemenskapen och fastighetens värde stigit. I takt med större fokus på hållbart boende och trädgårdstrenden ökar efterfrågan på gröna miljöer. I dag väljer allt fler att bo inne i städerna, även med barn, utan att för den skull vilja ge avkall på möjligheten att odla.

Nu var gården allt annat än grön i begynnelsen. Vid 1900-talets början användes bakgården som förvaringsplats för soptunnor, dass, verktyg och vagnar. Först när sopnedkastet infördes på 1930-talet fick gården ny användning och när HSB Ettan invigdes på Salagatan var fastigheten först i staden med lekpark för barnen och stora gräsytor för lek och rörelse.

Lekplatserna blev populära och växte i antal samtidigt som fokus på gårdsutformningen ökade. En av dem som anlätades var Ulla Bodorff, landskapsarkitekternas gigant på 1940- och 1950-talen. I Uppsala skapade hon de ursprungliga trädgårdsmiljöerna i de flesta

SOFT C

DÄR MÖJLIGHETERNA BOR

Det handlar om respekt, gemenskap och den enkla vanan att heja och småprata på gården. Svårare är det inte att vara en god granne. Vi har valt att presentera några av HSB Uppsalas medlemmar. Tillsammans med 17 494 andra är det just de som utgör HSBs hjärta.

När HSB bildades infördes ett nytt tänk i bostadsbyggandet. Tack vare medlemsavgiften blev det möjligt för arbetare och tjänstemän att tillsammans samla ihop tillräckligt kapital för att bygga bra bostäder. Där enskilda fastighetsägare tidigare stängt ute stora delar av Uppsalas bostadslösa med höga hyror och ockerpriser, blev det nu möjligt få ett hem på egen hand.

Resan från nödbostäder och rännen kunde knappast varit större.

Bildandet av HSB Uppsala svarade mot ett uppdämt behov och föreningen växte i rasande takt. Vid årets slut 1933 hade HSB Uppsala 43 medlemmar och redan fem år senare var medlemsantalet 390. Då hade man också byggt åtta hus med sammanlagt 272 lägenheter.

Men fastigheterna var inte allt. Vid sidan av stark ekonomi bidrog medlemsystemet till en särskild gemenskap i föreningen. För den enskilde medlemmen var avgiften human, och tillsammans kunde nya hus uppföras i snabb takt. Att

bli medlem var nästan som att vinna på trisslott: Det fanns goda chanser att faktiskt få en av de åtråvärda lägenheterna.

Allt fler anslöt sig och i slutet av 1980-talet hade HSB Uppsala 30 000 medlemmar. Det var strax före finanskrisen som fick allting att stanna. En svart dag i september 1992, inte helt olik den som inföll 1929 när börsen på Wall Street kollapsade och världen höll andan.

Långt gångna husprojekt avstyrades, mark lades i vila och många företag tvingades i konkurs när aktiemarknaden dök och räntan drog i taket. Åtskilliga medlemmar valde att lämna HSB, eftersom det såg ut att dröja innan någon bostad kunde bli aktuell över huvud taget. Och pengarna behövdes förmodligen bättre på annat håll.

Först på 1990-talets slut återupptogs byggandet, vilket fick intresset för bosparande och medlemskap att vakna på nytt.

Att spara till sin bostad har ända sedan starten 1923 varit en av HSBs grundpelare. Sparkassans idé sammanfattades

Enköping först ut

Redan 1925 anslöt sig Enköping till Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsföreningars Riksförbund, som bildades 1924, och blev därmed landets femte lokalförening. Förkortningen HSB lanserades för övrigt av Sven Wallander 1924 och följande år tillkom det välkända emblemet.

HSB – där möjligheterna bor

Christina Qvarnström är HSB Uppsalas medlem nr 1. Medlemskapet övertog hon efter sin far, Johannes Nyqvist, föreningens första ordförande.

SKAPARKRAFT!

Det finns människor som drivs av utveckling. En var Sven Wallander, som tidigt präglade det som blev HSBs anda under hela 1900-talet. Men det finns fler. Mycket av det vi i dag tar för givet har en gång börjat som en skiss på ett av HSBs skrivbord.

Sven Wallander är HSBs främsta idéspruta. Som fritänkande radikal var han en av initiativtagarna när Hyresgästernas Sparkasse- och Byggnadsförening bildades i Stockholm den 6 juni 1923, tätt följt av HSB Riksförbund. Som verkställande ledamot och senare chef för HSBs arkitektkontor fick han en utmärkt plattform för att förverkliga många av sina tankar om ett gott boende.

Efter examen vid Kungliga tekniska högskolan studerade Sven Wallander vid Konstakademien, innan han inledde sin verksamhet som privatarkitekt i Stockholm. Till hans mest kända verk hör Kungsgatan i Stockholm, där han lade fram förslaget till stadsplan för bebyggelse längs paradgatan. Som Europas första skyskrapor lade han in de båda Kungstornen.

Som chefsarkitekt fick Wallander stor betydelse för utvecklingen av HSBs framväxt, med mängder av lösningar som bidrog till att forma samhället. Han frågade sig varför en spis måste vara svart, utrustade husen med tvättstugor och fann nya användningsområden för de överblivna gårdarna.

I HSB kom Sven Wallanders sociala engagemang till uttryck genom målsättningarna att för medlemmarna bygga rymliga

och bra bostäder, att producera bostäderna till rimliga kostnader och att bostäderna skulle förvaltas av medlemmarna själva.

Tiden var med honom. 1900-talet kännetecknades av ett behov av nytänkande och smarta konstruktioner, och en oomkullrunkelig framtidstro. I mångt och mycket är HSBs historia densamma som folkhemmets.

Idag kommer upptäckarlustan till uttryck i miljötänkande och nya boendeformer. I forskningsprojekt med Linköpings universitet kring solenergi, och i utvecklingen av eventuella vindkraftslösningar på tak och gårdar. Hur den sociala omsorgen ska förbättras och hur husen kan byggas så energisnålt och miljövänligt som möjligt.

Kanske formade Sven Wallanders karismatiska ledarskap HSB till viljan att förnya och utveckla. Bland HSBs mer eller mindre storslagna projekt finns nämligen mängder av exempel där människorna bakom förbundet förfinat befintliga verktyg och redskap. Piskställningar är en av dem, färgen på spisen en annan. För som Sven Wallander uttryckte det i sin självbiografiska bok "Mitt liv med HSB": Varför måste en spis vara svart? I Tyskland hade han funnit vita enljerade gasspisar. Snart nog fanns de även i HSB.

TACK
Äratt Du knöt ihop påsen!

Sopnedkastet

Folkhemsluckan får tillskrivas just denne Sven Wallander. Efter ett besök i USA 1920 ritade han om konstruktionen till svenska förhållanden och 1923 installerades det första sopnedkastet i ett hus på Valhallavägen som han själv ritat.

Sopnedkastets intåg i den svenska byggnormen blev en succé. Soptunnorna försvann, gården blev grönare och Sveriges husmödrar slapp springa i trappor. Först ut i Sverige var HSB som införde luckan som standard i alla sina hus på 1930-talet.

Men framgången var långt ifrån given. Hälsovårdsnämnden avslag Sven Wallanders första tillståndsansökan, enligt honom själv av personliga skäl. Han svarade då att de visserligen kunde förbjuda att man använde sopnedkastet men inte att man byggde dem. Sagt och gjort. Sedan de första sopnedkastet installerats

godkändes de så småningom av myndigheterna.

Patentet överläts till HSB som införde sopnedkastet i alla sina hus, och intäkterna finansierade så småningom HSBs lekstugeverksamhet. Sopnedkastet betraktades som en revolution, eftersom soporna kastades in i etager, för att slussas ned i ett gemensamt schakt. Moderna sopnedkast byggdes vanligen med roterande ställ för 4-10 säckar, där varje säck rymde 240 liter.

I dag har luckan blivit omodern. På 1980-talet plomberades de första sopnedkastet av arbetsmiljöskäl och nu rimmar de illa med källsorteringstänkandet. I stället har ett nytt HSB-bidrag sjösatts i Gränby backe, där hallen utrustats med lättåtkomliga återvinningsrack. Genom förflyttningen från kök till tambur har det blivit ännu enklare att sopsortera.

A young girl with a white headband and a red jacket with '50 ACADEMY' printed on it is hanging from a red rope. She is smiling and looking towards the camera. The background is a lush green park with trees and other people in the distance.

Lekplatser och daghem

Den första offentliga lekparken invigdes 1899 i Vasaparken. Under seklets början fanns särskilda sköterskor som ledde leken och tillhandahöll saft och bullar, och vid 1920-talets slut var avgiften för tillsyn, vård och tre mål mat 60 öre om dagen.

Förmodligen fick Sven Wallander idén av de offentliga lekparkerna, för när sopnedkastet slog igenom blev gården tillgänglig för annat. Stanken från sopor försvann och gården försågs med buskar och träd. Lekplatsen som fenomen blev

ett påfund av HSB tillsammans med enklare daghem. Med lekplatsen förändrades synen på barnen. Från att de tidigare mest hade fått klara sig själva blev gården en trygg samlingsplats.

På 1930-talet dök de första fastigheterna med lekplatser och daghem upp, i Uppsala bland annat vid HSB Ettan, och slog igenom på allvar några decennier senare. Under miljonprogrammets tid byggdes allmänna lekplatser på grönområden i närheten vid husen, dock med känslan av massproduktion i den hisnande byggtakten.

Tvättstugan

I början av 1900-talet tvättades allt för hand. Naturligtvis var det ett hårt och tidsödande arbete, och i takt med urbaniseringen utrustades de första bostadshusen med enkla tvättstugor. Tvätten kokades i stora kar, bars upp på kallvinden och hängdes på tork vilket tog en vecka.

I USA hände dock något. 1901 konstruerades den första elektroniska tvättmaskinen av Alva Fischer, och så småningom vann maskinen mark. I Sverige arbetade Sven Wallander vidare med visionen att skapa funktionella bostäder, och 1925 fick ett HSB-hus i Röda Bergen landets första moderna tvättstuga. Tvättmaskiner, skölbassänger, baljor

och uppvärmda torkutrymmen kortade ned processen från en vecka till en halv dag.

Det var en revolution, en lisa, en lättnad. Det var en folkhemsresent signerad HSB.

I dag har de flesta svenska bostadshus gemensam tvättstuga, något som är förunnat Sverige men betydligt mindre vanligt utomlands. Men utvecklingen var inte självklar. Så sent som på 1950-talet hade bara åtta procent av invånarna tillgång till allmän tvättstuga. Först 1958 blev allmän tvättstuga standard i nybyggda bostadshus.

En jubileumsbok tar avstamp

HSB Uppsala 80 år är berättelsen om HSBs framväxt under snart hundra år. Det är också historien om det moderna folkhemmet under en explosionsartad tid när Sverige urbaniserades. Läs om husen som väckt debatt och beundran. Hör historien om hur HSB bildades och möt några av alla de medlemmar som engagerat sig i föreningen genom åren. Med den här boken visar HSB Uppsala upp både kända och okända sidor. På resan genom tätande städer, gröna gårdar, människor med storslagna idéer och jakten på hållbart boende, möter vi en framsynt organisation med beredskap att ta sig an nästa generation utmaningar.

ISBN 978-91-637-4580-5